

պիսով, այն, մեր գրականութիւնը հարստանում է, բայց... գրական բորբոսով և ոչ երկերով:

Լ. Ս.

32) Ճարտարի բառգներ, Թարգմ. ռուսերէնից Ս. Մ. Վաղարշապատ, 1901.

Նայելով այս գրքին, տեսնելով որ դա մի հատոր է, բաղկացած 384 մեծ երեսներէից, տպած մանր տառերով, մեր առաջ իսկոյն այն հացն է գալիս թէ՛ ինչո՞ւ մենք յետ ենք մնացել: Յետ էինք մնում մենք դարերի ընթացքում, յետ էինք մնում այն ժամանակ, երբ մեր շուրջը, մեր հարևանները գրական առաջադիմութիւն ունէին, երբ մենք, իբրև վաճառական ազգ, իբրև շատ թափառողներ, շատ նիւթական միջոցներ ունեցողներ, կարող էինք առջևից գնացողներից մէկը լինել:

Այս յետամնացութիւնը ունի շատ պատճառներ. բայց գլխաւորներից մէկն այն էր, որ գրականութիւնը ժողովրդի հետ չէր գնում. գրականութիւնը մի նեղ նպատակի էր ծառայում, գրականութեամբ պարագլուխները ամենևին չէին ուզում իմանալ թէ ինչ է կատարւում աշխարհում և ինչ մտաւոր սրնունդի է կարօտ ժողովուրդը: Այն ժամանակ, երբ վրաց արքայորդի Դաւիթը վրացերէնի էր թարգմանում Վօլտէրը, մենք դեռ տպագրում էինք Թոմա Աքուինացու աստուածաբանական երեք հատորները կամ Տաթևացու հաստափոր քարոզադրքերը: Մենք ունեցանք անթիւ ու անհամար աստուածաբանական գրուածքներ, ինքնուրոյն թէ թարգմանական, անթիւ աղօթագրքեր, մեկնութիւնների, բայց մի հատ կարգին աշխարհային դիրք, մի հատ աշխատութիւն, որ ժամանակակից առաջադիմութեան հետ տանէր ժողովրդի միտքը, պատրաստէր նրան հասկացող, ինքնաճանաչ քաղաքացի լինելու,—մի հատ այդպիսի գիրք մեզանում հազուագիւտ երևոյթների շարքից էր:

Ահա ինչու յետ մնացինք: Մեր հոգու համար անթիւ ու անհամար գործեր, իսկ մեր մտքի, մեր խելքի համար—գրեթէ ոչինչ...

Մի և նոյնը և այժմ: Թափում են ահագին աշխատանք, ծախւում են դրամ և հրատարակում են ի՞նչ... քարոզագիրք: Կարծէք շատ և շատ մեծ է այդպիսի գրքի կարիքը. կարծէք 1400 տարի հալը բացի քարոզներէից, բացի հոգեչափ խրատներից ուրիշ մի բան արտադրել է և կարծէք մեր գրականութեան մէջ Դիոգենէսի լապտերով պէտք է որոնել մի այդպիսի գործ: Խօսելով այսպէս, մենք, այո՛, չենք մոռանում որ պ. Ս. Մ.-ի թարգմանածը անգլիական նշանաւոր քարոզիչ և եկեղե-

ցական գրող Փարբարի քարոզներն են: Ինչ էլ լինի, այնուամենայնիւ, քարոզներ են դրանք, իսկ քարոզների մէջ նոյն իսկ Փարբարն էլ չէ կարող լինել մի հեղինակ, որի ասածները նորութիւն լինեն, կամ հարիւր ու մի անգամ կրկնուած չը լինեն: Փորձի համար բերենք մի կտոր առաջին պատահած երեսներից: Ահա.

Մեր Աստուածը կայծակի և որոտման աստուած չէ, ոսկեզարդ ու ակնածն պաճուճապատանք չէ, հեշտասիրութեան և արինասիրութեան մարմնացումն չէ: Նա չէ ոչ հուր, ոչ հողմ, ոչ շունչ, ոչ երկնակամար, ոչ հեղեղ, ոչ լուսատու մարմին: Նա չէ բնութիւն, այլ բնութեան մէջ է յայտնվում նորա Սմենակալութիւնը, նա չէ և բախտ, որ ճողրա աներեւոյթ խնամակալութիւն է, իսկ մարդկանց անունով դիպուած է՝ ու չէ Տէր, մեծ և հզօր, Թագատր Թագաւորաց, Տէր իշխանաց, Տէր Սմենակալ: Նա է Աստուած աստուածոց, ճշմարիտ Աստուած: Նա Աստուած է, և հաւասար չկայ նորան: Աստուած է, և նախ քան Ինքը, ոչ ոք չի եղել: Նա Աստուած է, և նման նորա չը կայ: Նա Աստուած է, և բացի նորանից ոչ ոք չը կայ: Նա ալն Աստուածն է, Որ երբէք չի փոխվում: Նոյն իսկ երկինքը չի կարող բովանդակել նորան, մինչդեռ Ինքը հաճում է բնակել մանկան խոնարհ սրտի մէջ: Նա Նոյս է և Հայր Նուստոյ Ստուեր նորա լուսաւորագոյն է, քան արեգական լոյս: Նա բնակում է անմատչելի փռաց մէջ: Նա—Այլ և Քէ: Նա—Եւ եւ որ էն, Երրորդութիւն միութեան մէջ: Աստուած Սուրբ Շնորհաց, Անեղբ կարողութեամբ, Սմենուրեք, Հինաւորցն: Եւ այս անեղ, բարձրագոյն կարողութիւնը, այս անխմանալի, անմատչելի, անեղծ Ողին—մեր Հայրն է: Քրիստոս իջաւ երկիրը, որ մեր աչքը բացուի և հանաչենք, թէ Նա—Հայր է ամենեցուն:

Հարց է. միթէ մեր ընթերցող հասարակութիւնը այդպիսի գրքերի է կարօտ: Միթէ բաւական չեն հոգեւորական գրողներն ու թարգմանողները, որ դեռ աշխարհականներն էլ առաջ են նետուում կրօնական գիտելիքներով ընթերցողի գլուխը պինդ և պինդ լցնելու համար:

Ա. Իսահայել աշխատանք, ա. Իսահայել վատնած փող: Եթէ մեր ժողովուրդը այսպիսի գրուածքների կարօտ լինէր, նա մինչև այժմ ամբողջովին աստուածաբաններից ու քարոզիչներից պիտի բաղկացած լինէր, այնքան շատ, այնքան չափազանց շատ են տուել նրան հոգեւոր և հոգեշահ գրքեր: Բայց ժողովուրդը նոյնն է այժմ էլ, ինչպէս դարեր առաջ. հոգով տիրացու, նախապաշարուած, տգէտ. նա ունի հող, որի մշակելու միջոցները չը գիտէ, ունի այգի, մշակել չը գիտէ, ունի խաղող, զինի պատրաստել չը գիտէ, վերջապէս ունի հազար ու մի ցաւ, դարման չը գիտէ: Ուրախանանք որ այդ խեղճ ու անճար բազմութեան հոգին փրկելու համար աշխատել են և աշխատում են բազմաթիւ տնային հոգեւոր բժիշկներ և այլապէս բաւական չը համարելով, կանչել են և կանչում են լուսնի տակ եղած համարեա բոլոր օ-

տարերկրեայ բժշկապետներին էլ: Ո՛չ, ինչո՞ւ ուրախանալ: Հազար տարի և էլ աւել այդպէս էր, բայց ի՞նչ շահ ունեցանք: Այսօր որտեղ ենք, ինչո՞վ կարող ենք պարծենալ:

Եւ «Փարրարի քարոզները», այո, հէնց Փարրարի քարոզները—պէտք է հաւատալ—այդպէս էլ կը մնան, մի մեծ, հաստ գիրք, առանց կտրտած թերթերի: Մեր տէրաւորներն էլ չեն կարգայ, որովհետեւ կարգացող և հասկացող տէրաւորներ չունենք: Վաղուց վճռած է որ մեզ հարկաւոր չեն կարգացածը հասկացող տէրաւորներ...

Մի երկու խօսք էլ թարգմանութեան մասին: Թարգմանուած է գիրքը մի ծանր լեզուով, գրաբարի վրայ սիրահարուած մարդու ձեռքով: Ամեն ջանք գործ է դրուած տափակ, արհեստական մի լեզու ստեղծելու համար. մի ինչ-որ պատճառով ներս է հրաւիրուած և պօլսական «անոր» ձեր: Մարդ սարսափում է, երբ մտածում թէ ինչ կը լինէր մեր աշխարհաբարի վիճակը, եթէ նրան մշակողները, ժողովրդի մէջ տարածողները լինէին Ս. Մ.-ի նման «հայկաբաններ»: Միթէ բաւական չէ երկար անցեալի փորձը: Ժողովրդի վզին փաթաթել մի արհեստական, խորթ լեզու, մեր մէջ դարերի ընթացքում նշանակել է սպանել լեզուն, հարկադրել որ ժողովուրդը ոչինչ չը գտնէ իր լեզուի մէջ և երեսի վրայ գցէ նրան, օտարները մօտ որոնէ հարուստ, ճկուն լեզու: Գրականութիւնը այդպիսով սպանուած էր, մեռած, անկենդան. և մեզ մնաց մի անմշակ, աղքատ ու խեղճ լեզու: Այսօր մենք էլի յետ ու յետ ենք գնում, դէպի նոյն մեռած և մեռցնող լեզուն և այս քայլը մենք անում ենք Արովմանից ու Բաֆֆիից յետոյ, որոնք չափազանց պարզ կերպով ցոյց տուին թէ որ լեզուն է ժողովրդին յուզում, լացայնում, զգալ տալիս, վառում, տաքացնում:

Մեզ համար ոչ փորձ կայ, ոչ օրէնք կայ: Այսօր մենք մեր բոլոր գործերով կարծես ուղում ենք ցոյց տալ թէ շատ և շատ ցաւում ենք որ եղբւր կաթողիկոսի ժամանակներում անչարժաշած ու քարացած չենք մնացել:

Մի նկատողութիւն էլ: Էջմիածնի գոված ու փառաբանած տպարանը, որ ահագին միջոցներ է կլանել, այնպէս է տպագրել այդ գիրքը, որ կարծես Արքար Թօխաթեցու ժամանակից մի քալ առաջ չէ եկել: Դեռ աւելի վատ: Թօխաթեցու ժամանակ գտնէ աշխատում էին անսխալ տպագրել, իսկ այդ գրքի տպագրական սխալների ցուցակը՝ ոչ աւել և ոչ պակաս, եօթը երես է բռնում...

Լ.